bi kelâm ve dil âlimlerine hocalık yaptı. Fıkıhta Şâfiî mezhebinden olduğu nakle-diliyorsa da (İbn Hacer, I, 231), Sübkî tarafından *Ṭabaḳātü'ş-Şâfiʿiyye*'de zikredilmemesi şüphe uyandırmaktadır. 21 Şâban 326'da (23 Haziran 938) Bağdat'ta vefat etti. Tabakat kitapları İbnü'l-İhşîd'in Arap dili ve edebiyatına derin vukufunu, ayrıca zühd ve ilim ehli oluşunu öne çıkarırlar. Kendisine ait bir çiftliğin gelirini ilim hizmetine tahsis etmesi onun ilme verdiği değeri gösterir.

Mu'tezile'nin dokuz ve onuncu tabakaları içinde sayılan (İbnü'l-Murtazâ, s. 100, 108), Ebû Hâşim el-Cübbâî ve Kâ'bî ile birlikte döneminin üç büyük Mu'tezile imamından biri kabul edilen (İbn Hazm, V, 70-71) İbnü'l-İhşîd'in kendi eserleri kaybolduğundan onun kelâmî düşüncesi hakkında yalnızca nakil yoluyla bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Meselâ İbnü'l-İhşîd, arazların değişken olması sebebiyle süreklilik arzetmemesine karşılık cevherlerin tek tip olmadığı ve bir kısmının süreklilik gösterirken diğerlerinin varlıklarını sürdürebileceği kanaatini taşıyordu (Ebû Reşîd en-Nîsâbûrî, s. 87-88). Büyük günah konusundaki yaklaşımına göre günahı işlemenin hemen ardından pişmanlık duyanlar tövbe etmiş ve günahtan kurtulmuş sayılır. Günahın tekrar işlenmesi durumunda da pişmanlık halinde tövbe geçerli kabul edilir (İbn Hazm, V, 71). İbnü'l-İhşîd'in, Mu'tezile âlimlerinin mezhep içinde müstakil düşünme geleneğine uygun ola
Bağdat ekolünün görüşlerinin te
ve farklı fikirler arasında sente
anlaşılmaktadır. Onun bu fikirle
Hâşim'in görüşlerine yönelik
Basra ekolü içinde Behşemiyye
olarak İhşîdiyye kolunun ortaya
na yol açmıştır (Fahreddin er-Râ

Eserleri. İbnü'l-İhşîd'e nisbet edilen eserler şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Maʿûne fi'l-uṣûl.* En önemli eseri olup hıristiyanlara reddiyelerinin yer aldığı bir bölümü de ihtiva eder (Kādî Abdülcebbâr, *Teṣbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, I, 148, 198). Büyük ölçüde Ebû Ali el-Cübbâî'nin görüşlerine yer verilen esere talebesi Rummânî bir şerh yazmıştır (Sezgin, VIII, 113). 2. *Ṭabaḳātü'l-Muʿtezile.* İbnü'n-Nedîm'in, Mu'tezile mezhebinin kuruluşu ve âlimleri hakkında verdiği bilgileri yer yer İbnü'l-İhşîd'in bir eserine dayandırması (meselâ bk. *el-Fihrist*, s. 113, 201, 214) onun böyle bir kitap kaleme aldığını gösterir. Bu esere sonraki tabakat kitaplarında isim zikredilmeden referanslar yapılmaktadır (İbnü'l-Murtazâ, s. 70). 3. *Kitâbü Naẓmi (Naḳli)'l-Ḳur'ân.* İbnü'n-Nedîm'in müellife nisbet ettiği bu eser (*el-Fihrist*, s. 41, 221) onun, Ebû Ca'fer Muhammed et-Tûsî'nin *Tibyân*'ında çokça zikredilen tefsiri olmalıdır. İbnü'l-İhşîd'e kaynaklarda ayrıca *Kitâbü'l-Mübtedî, Kitâbü'l-İcmâʿ, en-Naḳż ʿale'l-Ḫâlidî fi'l-ircâ', İḫtiṣâru Kitâbi Ebî ʿAlî fi'n-nefy ve'l-iṣbât* ve *İḫtiṣâru Tefsîri'ṭ-Ṭaberî* gibi diğer bazı eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 41, 113, 201, 214, 219-221; Ebû Reşîd en-Nîsâbûrî, *el-Mesâ'il fi'l-ḫilâf beyne'l-Baṣriyyîn ve'l-Baġdâdiyyîn* (nşr. Ma'n Ziyâde – Rıdvân es-Seyyid), Beyrut 1979, s. 87-88, 215; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâʿ ve'l-mu'ânese*, Beyrut 1373/1953, I, 107-108; III, 196; Kādî Abdülcebbâr, *Fażlü'l-iʿtizâl ve Ṭabaḳātü'l-Muʿtezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 308-309, 329-333; a.mlf., *Teṣbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Arabiyye), I, 148, 198; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 193; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), V, 70-71; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, IV, 309; Tabersî, *Mecmaʿu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân* (nşr. Hâşim Mahallâtî – Fazlullah et-Tabâtabâî), Beyrut 1406/1986, I, 669; Fahreddin er-Râzî, *İʿtiḳādât* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1407/1986, s. 46; Yâkūt, *Muʿcemü'l-üdebâ'* (nşr. D. S. Margoliouth), London 1911-13, V, 281; VI, 73; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XV, 217-218; İbnü'l-Murtazâ, *Ṭabaḳātü'l-Muʿtezile*, s. 70, 100, 108; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, I, 231; Sezgin, *GAS*, VIII, 113; Albert N. Nader, *Le système philosophique des Muʿtazila*, Beyrouth 1984, s. 45, 307, 406; Josef van Ess, *Theologie und Geselschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1992, II, 37, 337; J.-C. Vadet, "Ibn al-Ikhshid", EI^2 (İng.), III, 807;

ABDÜLHAY b. AHMED

عبد الحي بن احمد

bk. **İBNÜ'L-İMÂD**

Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb adlı eseriyle meşhur olan tarihçi, fakih ve edip.

İBNÜ'L-İMÂD

(ابن العماد)

Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679)

Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb **adlı eseriyle meşhur olan tarihçi, fakih ve edip.**

8 Receb 1032'de (8 Mayıs 1623), Dımaşk'ın Sâlihiye semtinde oturan Hanbelî mezhebine mensup bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Eyyûb b. Ahmed el-Halvetî, Abdülbâkī b. Abdülbâkī el-Hanbelî ve Muhammed b. Bedreddin el-Balabânî gibi hocalardan dinî ilimler okudu. Daha sonra Kahire'ye gitti ve uzun süre burada kalıp Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed el-Kalyûbî, Şemseddin Muhammed b. Alâeddin el-Bâbilî, Sultân b. Ahmed el-Mezzâhî ve Nûreddin Ali Şebrâmellisî'nin derslerine katıldı. Dımaşk'a dönünce müderris olarak görevlendirildi. 16 Zilhicce 1089'da (29 Ocak 1679) Mekke'de vefat etti ve Cennetü'l-muallâ'da toprağa verildi. Yetiştirdiği öğrenciler arasında *Ḫulâṣatü'l-eẕer* müellifi Muhibbî de bulunmaktadır. Tarih, edebiyat, fıkıh ve nahiv alanlarında ilim sahibi ve aynı zamanda iyi bir hattat olan İbnü'l-İmâd'ın şiir yazdığı da bilinmekte ve kaynaklarda bunlardan bazı örneklere rastlanmaktadır.

Eserleri. 1. *Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb fî aḫbâri men ẕeheb.* Hicretin ilk yılından başlayarak 1000 (1592) yılına kadar meydana gelen olayları, özellikle de ulemâ ve devlet adamlarının biyografilerini içeren bir vefeyât kitabıdır. 19 Ramazan 1080'de (10 Şubat 1670) tamamlanan eser, her yılın olaylarını özetle anlattıktan sonra o yıl vefat eden muhaddis, fakih, edip, âlim ve devlet adamlarının kısa hayat hikâyelerini verir; halife ve sultanlara ise daha geniş yer ayrılmıştır. Bu açıdan Memlükler döneminde yaygınlaşan "el-havâdis ve'l-vefeyât" türü kitapların özelliklerini yansıtmaktadır. 10.000 civarında biyografi içeren kitap bir zümreye, zamana ve mekâna hasredilmemiş olduğundan genel biyografik eserler sınıfına girer. Verdiği biyografilerin bir kısmında orijinal bilgiler bulunmakla birlikte bazı tezatlar da mevcuttur. Müellifin eserinde daha önceki kaynaklardan büyük miktarda alıntılar yaptığı görülür. Bunlar arasında Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eġânî*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîḫu Baġdâd*, İbn Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın *Ṭabaḳātü'l-Ḥanâbile*, Sülemî'nin *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye*, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-aʿyân*, İbn Hacer el-Askalânî'nin *İnbâ'ü'l-ġumr*, Sehâvî'nin *Ṭabaḳātü'l-evliyâ'*, İbnü'd-Deyba'ın *Buġyetü'l-müstefîd*'i ile Takıyyüddin İbn Kādî Şühbe ve Zehebî'nin eserleri sayılabilir. Kitapta Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşleri Tâcülmülk Mecdüddin Böri ile el-Melikü'l-Muazzam Tûranşah, Ba'lebek hâkimi İzzeddin Ferruhşah, Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh ve Selçuklu Veziri Nizâmülmülk gibi hükümdar, vezir ve ümerânın şiirlerine de yer verilmesi Arap edebiyatı tarihi açısından önemlidir. Eserde kadın âlimlere de yer verilmiştir. *Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb*, İbnü'l-İmâd'ın öğrencisi Abdürrahîm b. Mustafa ed-Dımaşkī es-

Sâlihî tarafından ihtisar edilmiş (Dublin Chester Beatty Library, nr. 3706). Ekrem Hasan el-Ulebî de esere XI. (XVII.) yüzyılda yaşayan kişilerin biyografilerini içeren *Tekmiletü Şeẕerâti'ẕ-ẕeheb* adıyla bir zeyil yazmıştır (Dımaşk 1412/1991). Kitap Kahire'de iki defa yayımlanmış (1332, 1350-1351) bunlardan Hüsâmeddin el-Kudsî tarafından gerçekleştirilen ikinci neşir Beyrut'ta ofset olarak birçok defa tekrarlanmıştır; tahkikli neşrini ise son cildi fihrist olmak üzere on bir cilt halinde Abdülkādir el-Arnaût ve Mahmûd el-Arnaût yapmıştır (Beyrut 1406-1416/1986-1995). **2.** *Şerḥu Bedîʿiyyeti'bni Ḥicce el-Ḥamevî* (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 8772). **3.** *Şerḥ ʿalâ-metni'l-Müntehâ*. Takıyyüddin İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî'nin Hanbelî fıkhına dair eserinin şerhidir (Ömer Ferruh, II, 730). **4.** *Muʿṭıyyetü'l-emân minḥinsi'l-eymân* (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 295 numaralı mecmua içinde). **5.** *Şerḥu manẓûmeti edebi'l-ekl* (*Lâmiyyetü'l-edeb*; bk. Îsâ İskender Ma'lûf, V [1925], s. 133). **6.** *Esbâbü'l-ḫalâṣ bi-sûreti'l-İḫlâṣ* (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, nr. 19952). **7.** *Nüzhetü ẕâti'l-ʿimâd ʿalâ tefsîri'l-ʿallâmeti'l-Beyżâvî li-sûreti Yâsîn* (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 5542). **8.** *Manẓûme fi'n-necâsât* (Ömer Ferruh, II, 730).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Ḫulâṣatü'l-eṡer*, II, 240-241; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 143; Kemâleddin el-Gazzî, *en-Naʿtü'l-ekmel* (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız – Nizâr Abâza), Dımaşk 1402/1982, s. 240-249; *Fihristü'l-kütübi'l-ʿArabiyyeti'l-maḥfûẓa bi'l-Kütübḫâneti'l-Ḫidîviyye*, Kahire 1308, VII/1, s. 332; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 403; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1958, III, 90; Selâhaddin el-Müneccid, *Muʿcemü'l-müʾerriḫîne'd-Dımaşḳıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 325-326; Riyâd Abdülhamîd Murâd – Yâsîn M. es-Sevvâs, *Fihristü maḫṭûṭâti Dâri'l-kütübi'ẓ-Ẓâhiriyye: el-Edeb*, Dımaşk 1402/1982, I, 333-334; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 325; Salâh Muhammed el-Haymî, *Fihristü maḫṭûṭâti Dâri'l-kütübi'ẓ-Ẓâhiriyye: ʿUlûmü'l-Ḳurʾân*, Dımaşk 1405/1984, III, 450-451; Ömer Ferruh, *Meʿâlimü'l-edebi'l-ʿArabî fî ʿaṣri'l-ḥadîṡ*, Beyrut 1406/1986, II, 730-733; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 353; Îsâ İskender Ma'lûf, "Ḥazâʾinü'l-kütübi'l-ʿArabiyye", *MMİADm.*, V (1925), s. 133; Saîd el-Kermî, "Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb fî aḫbâri men ẕeheb", *MMLADm.*, I (1969), s. 65-75; Teysîr Halîl ez-Zevâhire, "Ebü'l-Feth ʿAbdülḥay b. el-ʿİmâd el-Ḥanbelî 1032/1623-1089/1679: Ḥayâtühû ve menhecühû fî kitâbihî Şeẕerâti'ẕ-ẕeheb fî aḫbâri men ẕeheb", *Muʾte li'l-buḥûs ve'd-dirâsât*, XI/2, Mu'te (Ürdün) 1416/1996, s. 13-51; Franz Rosenthal, "Ibn al-ʿImād", *EI²* (İng.), III, 807; Necîb Mâyil-i Herevî, "İbn ʿİmâd", *DMBİ*, IV, 330-331.

 Cengiz Tomar

İbnü'l-İmâd'ın *Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb* adlı eserinin muhtasarının son sayfası (The Chester Beatty Library, nr. 3706)

İBNÜ'l-İMÂDİYYE

(bk. MANSÛR b. SELÎM).

İBNÜ'l-İMÂM

(ابن الإمام)

Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Hümâm el-Mısrî (ö. 745/1344)

Kıraat ve hadis âlimi.

682'de (1283) Kahire'de dünyaya geldi (İbnü'l-Cezerî, II, 245). Bazı kaynaklarda doğum yılı 677 (1278) ve 688 (1289) olarak verilmekteyse de onunla ilgili bilgileri oğlu Muhibbüddin İbrâhim'den alan İbnü'l-Cezerî'nin kaydettiği tarih doğru olmalıdır. Aslen Askalanlı olup çok sayıda âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. Büyük dedesi Hümâm muhaddis ve fakihti. Dedesi Nûreddin Ali ve babası Tâceddin Muhammed'in, Fâtımîler'in veziri el-Melikü's-Sâlih tarafından Kahire'de yaptırılan Sâlih Camii'nin imam ve hatibi olmaları sebebiyle İbnü'l-İmâm diye tanındı. İlk bilgileri aile içinde aldı. Babasının görevli olduğu Sâlih Camii'nin âdeta âlimlerin ziyaretgâhı olması onun yetişmesinde önemli rol oynadı. Bu âlimlerden birçok hadis kitabını ve Ahmed b. İshak el-Eberkūhî'den *Sîretü İbn Hişâm*'ı okudu. Ezher müderrisi ve kıraat âlimi Ali b. Yûsuf eş-Şattanûfî'den kıraat okudu. Hadis âlimi Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî'den hadis dinledi ve icâzet aldı. Ali İbnü's-Savvâf'tan da hadis dinlemiş olan İbnü'l-İmâm, Şihâb el-Muhsinî'den fıkıh öğrendi.

Şâfiî fakihi, kıraat ve hadis âlimi olarak Kahire'nin önde gelen şahsiyetleri arasında yer alan İbnü'l-İmâm babasının vefatından (713/1313) sonra Sâlih Camii'nde imamlık yapmaya başladı ve hayatının sonuna kadar bu görevde kaldı. Zehebî, İbnü'l-İmâm'ın sika ve müttaki bir âlim olduğunu söylerken (*Muḫtaṣaru Silâḥi'l-müʾmin*, vr. 3ª) İbnü'l-Cezerî onun kıraat okuttuğuna dair bilgisi olmadığını belirtmektedir. İbnü'l-İmâm 15 Rebîülevvel 745'te (27 Temmuz 1344) Kahire'de vefat etti ve Karâfe Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Eserleri. 1. *Silâḥu'l-müʾmin*. Müellif bu eserini *Kütüb-i Sitte* ile İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭaʾ*, Hâkim'in *el-Müstedrek ʿale'ṣ-Ṣaḥîḥayn*, Ebû Avâne'nin *el-Müsnedü'l-müstaḫrec ʿalâ Ṣaḥîḥi Müslim*, İbn Hibbân'ın *Ṣaḥîḥ*, İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muṣannef* ve Beyhakī'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserlerinden dua